

УДК 327(477:439)

Антоніна СТЯПКО,
м. Ужгород**УКРАЇНА В УГОРСЬКИХ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ
КОНЦЕПЦІЯХ: ВИКЛИКИ XXI СТОЛІТТЯ**

У статті проаналізовано основні погляди на місце України в угорських зовнішньополітичних концепціях Угорщини. Увагу зосереджено не тільки на інструментальному, але й на ментальному рівні. Зокрема зауважено на роль експертних кіл у формуванні зовнішньополітичної стратегії держави. Акцент зроблено на проблемі побудови якісної тактики та стратегії Україною з метою захисту власних як внутрішньо- так і зовнішньополітичних інтересів.

Ключові слова: Україна, зовнішньополітична стратегія, епістемологічні спільноти, Угорщина.

Stryapko A. Ukraine in Hungarian foreign policy concepts: challenges of the XXI century. The main views on Ukraine's place in Hungarian foreign policy concepts are analyzed in this paper. The focus is not only on instrumental, but also on the mental level. In particular, the attention is paid on the role of expert communities in shaping foreign policy strategy. The accent is on the problem of constructing quality tactics and strategy of Ukraine in order to protect its internal as well as foreign private interests.

Key words: Ukraine, foreign policy strategy, epistemological community, Hungary.

Stryapko A. Украина в венгерских внешнеполитических концепциях: вызовы XXI века. В статье проанализированы основные взгляды на место Украины в венгерских внешнеполитических концепциях Венгрии. Внимание сосредоточено не только на инструментальном, но и на ментальном уровне. В частности отмечено на роль экспертных кругов в формировании внешнеполитической стратегии государства. Акцент сделан на проблеме построения качественной тактики и стратегии Украины с целью защиты собственных как внутренних, так и внешних политических интересов.

Ключевые слова: Украина, внешнеполитическая стратегия, эпистемологические сообщества, Венгрия.

Постановка проблеми. Українська держава на 23-му році незалежності опинилася в складному як внутрішньо- так і зовнішньополітичному становищі. Недооцінена загроза з боку Російської Федерації призвела до бойових дій на Сході країни, жертви серед українських громадян. Слід зазначити, що штучно запущений дискурс про «братній народ», маніпуляція історичними даними та штучно сфабрикованими повідомленнями в засобах масової інформації призвели до помилкової безпечності у відносинах з сусідньою державою. Відверта агресія, що почалася окупацією Криму 1 березня 2014 року, стала неочікуваною як для керівництва держави, так і пересічних громадян. Проте серед аналітичних кіл на сполох били давно. І тут виникає питання рівня авторитетності та можливості експертів впливати на формування та корекцію зовнішньополітичного курсу держави. Інтелектуальними «локомотивами» багатьох ініціатив у сфері регіоналізму становлять так звані транснаціональні «епістемологічні спільноти», до складу яких входять учені, експерти, спеціалісти у сфері регіоналізму та регіональної безпеки, радники та професійні консультанти [12].

Аналіз досліджень. Як вже зазначалося вище, питанням аналітичного забезпечення займаються експертні кола, зокрема фахівці з Інституту стратегічних досліджень.

© Стряпко А. Україна в угорських зовнішньополітичних концепціях: виклики XXI століття

Стряпко А. Україна в угорських зовнішньополітичних концепціях...

Найгрунтовніше всі загрози та потенційні можливості для співпраці проаналізовано А. Кузьменком [4]. Щодо теоретичної розробки проблеми зовнішньополітичних стратегій як інструменту здійснення національних інтересів держави, слід відмітити Д. Крейчі [13] та І. Вовканича [2]. Що ж стосується методологічної бази щодо процедури прийняття рішень на різних рівнях, передусім на державному при розробці законопроектів, то варто уваги є праця «Аналіз політики. Концепції і практика» Д. Л. Веймера та Е. Р. Вайнінга [1].

Користуючись позицією конструктивізму, будемо вважати аналіз місця України в концептуальних політичних розробках країн-сусідів актуальним.

Основною метою статті визначимо виявлення потенційних загроз та пошуку можливих шляхів їх нейтралізації. Вибір Угорщини як об'єкта дослідження є логічним, оскільки в діяльності жодної іншої держави-сусідки, крім неї, неможливо прослідкувати територіальні претензії до України, такий сильний інформаційний вплив, а також слід згадати, що саме представник угорської правої правлячої партії «Йоббік» Бейла Ковач був єдиним представником Європейської спільноти, який був присутнім на псевдо-референдумі в Криму 16 березня 2014 року і висловився схвально щодо процедури його проведення [9].

Вклад основного матеріалу. Зазвичай, зовнішньополітична стратегія витікає із національно-державних інтересів і пріоритетів на міжнародній арені та спрямована на етапне виконання довгострокових завдань задля досягнення життєво важливої для нації і держави мети або комплексу стратегічних цілей. Як слушно стверджує проф. І. Вовканич, «головна мета і основні принципи стратегії зовнішньої політики держави, як результат суспільно-політичного консенсусу, повинні залишатися константними, тобто стабільними, постійними і цілком незалежними від внутрішньополітичної кон'юнктури та зміни тих чи інших політичних сил біля керма державної влади» [2]. Нерідко визначення зовнішньополітичної стратегії та її втілення відіграє також внутрішньополітичну роль, особливо ж, коли вона перебуває в центрі суспільних чи внутрішньогрупових дискусій. Більше того, можна стверджувати, що здійснення стратегії має значно менший ступінь автономності від внутрішньої політики, ніж дипломатія, і тому це більшою мірою є справою не лише професіоналів-бюрократів, а ширших верств громадськості і влади.

Одним із небагатьох дослідників, які відверто заговорили про спроможність політичних експертів передбачати політичну дійсність певних політичних пропозицій та впливати на неї, є Арнольд Мелснер. Він указав на мінімальний обсяг інформації, необхідний для оцінювання політичної дійсності: хто учасники політичного процесу? Які їхні мотиви та переконання? Які їхні політичні ресурси? На яких політичних рівнях буде ухвалена конкретна постанова? На практиці на ці питання відповідається знову і знову, переходячи від одного до іншого мірою того, к більше дізнаємося про політичне середовище [2].

Можна вважати, що зовнішньополітична стратегія – це, радше, абстрактно-теоретичний феномен. Варто, однак, зазначити, що існує також широке розуміння зовнішньополітичної стратегії, як поєднання концептуальних засад і практичних дій держави, спрямованих на забезпечення національних інтересів. Ми схильні дотримуватись вужчого визначення поняття зовнішньополітичної стратегії, а те, що вкладається в його розширене розуміння, термінологічно кваліфікувати як здійснення стратегії. Нерідко історики та політологи вживають ще й термін гранд-стратегія (*grand strategy*), маючи на увазі військово-політичну стратегію, яка ґрунтується передусім на військовій доктрині, зокрема, у мирний час. Здійснення зовнішньополітичної стратегії має передбачати процеси її визначення, практичного втілення (реалізації) та оцінки загальної сутності.

Оскар Крейчі підкреслює, що зовнішньополітична стратегія має виходити з національних інтересів, серед яких пріоритетними є так звані «життєві інтереси», зумовлені

необхідністю збереження фізичної, політичної і культурної ідентичності держави стосовно зовнішнього середовища [13, 179].

Геостратегічні інтереси Угорщини як «середньої» країни обмежуються її безпосереднім оточенням, тобто державами, з якими має спільні кордони: Україною, Австрією, Словаччиною, Румунією, Сербією, Хорватією. Ці інтереси ускладнюються наявністю в історичній свідомості угорців як на рівні побутового так і політичного мислення, міфологізованого поняття «Велика Угорщина». Частина угорців проживає за межами Угорщини, на території сусідніх держав, і це створює певні проблеми у відносинах із сусідами [15].

Слід зазначити, що поточний стан українсько-угорських відносин слід розглядати в руслі ревізійної стратегії Угорщини, що має коріння в зміні кордонів протягом ХХ ст.

Головними елементами *угорської* національної ідеї, якою вона формувалася протягом ХІХ ст., були: непримиренність до пангерманської, панславистської та дако-румунської ідеологій, збереження єдиної та неподільної Угорщини, недопущення федералізації країни чи надання автономії іншим народам, забезпечення угорської гегемонії в історичній Угорщині.

З другої половини ХІХ ст. Угорщина здійснювала політику цілеспрямованої мадяризації і денаціоналізації підлеглих націй і народностей. Протягом 1860 – 1914 рр. відбулася мадяризація 100 тис. русинів у районах Потисся та Земплин. Для цього угорським урядом застосовувався комплекс заходів: переведення шкіл із руською (українською) мовою навчання на угорську; заміна місцевих українських географічних назв, власних імен угорськими; урядове обмеження діяльності культурно-просвітніх товариств [8, 5].

Зазнавши поразки в Першій світовій війні, Угорщина втратила більшу частину своїх територій, частина з яких перетворилася на незалежні держави або була передана новоутвореним державам. Зокрема, землі Хорватії та Східного Банату відійшли новоутвореній державі – Королівству сербів, хорватів та словенців. Східний Банат був анексований Сербією та приєднаний до неї під назвою «Воєводина». Значна частина Східної Угорщини (Трансільванія) опинилася в складі Румунії. Тут варто відмітити, що ці землі румуни взяли під контроль під час комуністичного періоду в Угорщині, під приводом боротьби з комунізмом. Пізніше ці землі лишилися в складі Румунії. На Заході частина угорських земель – Бургерланд – була передана Австрії. Словаччина та Закарпаття (Верхня або Гірська Угорщина, «Фелвідейк») опинилися в складі новоствореної Чехословацької держави. Версальсько-Вашингтонська система закріпила територіальні зміни рядом договорів, зокрема, Тріанонським мирним договором. Міжвоєнна угорська політика оберталася довкола ідеї скасування Тріанонського мирного договору та повернення Угорщині втрачених територій. Попри те, що угорці не склали більшості на «втрачених» територіях, вони залишалися економічно та політично активною частиною, яка повсякчас виступала за повернення до складу Угорщини. Діяльність усіх угорських партій на всіх «втрачених» територіях (крім Хорватії) носила ревізійний характер. Союз «мала Антанта», створений у Центральній Європі (Чехословаччина, Румунія, Королівство сербів, хорватів та словенців), був спрямований на недопущення перегляду кордонів Угорщини, а існуванню своєму завдячувала Франції і користувалася її повною підтримкою. Без знаходження противаги Франції та малій Антанті, ревізія кордонів була неможлива. Сприятливі умови для територіальних ревізій настали з посиленням гітлерівської Німеччини, тому що, поперше, Німеччина мала великі експансіоністські плани в Центральній та Східній Європі, по-друге, військове та економічне посилення Німеччини послаблювало позиції Франції.

Попри орієнтацію на Німеччину, Угорщина ніколи не домоглася повної ревізії кордонів. Так, за Мюнхенськими угодами і Віденським арбітражем, Угорщині передавалася

Стряпко А. Україна в угорських зовнішньополітичних концепціях...

лише невелика частина території Чехословаччини, де етнічно домінували угорці. Проте аншлюс Австрії заклав можливість претендувати на Бургерланд.

Лише після поділу Чехословаччини Угорщина змогла отримати територію сучасного Закарпаття. Спроби захопити частину Словаччини («мала війна») завершилися невдало, оскільки німці підтримали незалежність Словаччини та змусили угорців залишити захоплені під час «малої війни» землі, оскільки Словаччина вважалася союзником Німеччини.

Угорщина була змушена відмовитися від територіальних претензій стосовно Румунії, яка також мала статус союзника Німеччини. Під час Другої Світової війни Хорватія так само виступала союзником Німеччини, таким чином, лише невелика частина земель, які до 1918 року входили до складу Святостефанської корони були віддані Угорщині.

Після зміни суспільного ладу і формування народно-демократичного устрою в 90-ті роки відбулося становлення незалежного зовнішньополітичного курсу Угорщини. Авжеж не останню роль в цьому процесі відіграло прагнення Угорщини вступити до ЄС та НАТО, і відповідні обмеження на відкриті територіальні претензії. Тому офіційний Будапешт обмежується просуванням захисту прав угорських національних меншин поза Угорщиною міжнародно-правовими засобами [11].

Незважаючи на те, що Угорщина відмовилася від ірредентистської політики 20-30-х рр., зберігаються серйозні проблеми в її стосунках з Румунією, Словаччиною, Сербією. Це пов'язано з тим, що Угорщина, визнаючи встановлені кордони, не вважає задовільним становище угорців у цих країнах і відстоює права на національний, культурний розвиток усіх 15 млн. угорців, розділених між шістьма державами, намагається запобігти асиміляції угорського етносу в сусідніх країнах.

Особливо яскраво питання територіальних претензій знову постало вже в XXI ст. у зв'язку зі змінами конституції 2011 року. Крім того, як вже зазначалося вище, згідно методики зовнішньополітичного прогнозування, слід враховувати і внутрішньополітичний розвиток держав, що безпосередньо впливає на зовнішню політику що сусідів. По-перше, в 2011 році відбулися зміни в угорській конституції, що стали наслідком приходу до влади правих сил (в квітні 2010 року, коли праворадикальний партійний союз ФІДЕС – КДНП отримав небачену в новітній угорській історії підтримку електорату, здобувши 263 (68,13 %) із 386 мандатів у Державних зборах, тобто більшість, яка перевищила 2/3 складу депутатського корпусу. Відповідно до чинного законодавства це уможливило внесення змін до Конституції чи прийняття її нової редакції без урахування позиції інших політичних сил, представлених у парламенті країни [3]).

Як зазначає Ігор Ілов, на відміну від Конституції 1949 року, Преамбула якої складалася лише з одного речення, проголошуючи основною метою розвитку країни її мирний перехід від соціалізму до правової держави з багатопартійною системою, парламентською демократією та соціальним ринковим господарюванням, «Національний молебень» Основного Закону 2011 року є набагато ширшим за змістом. Він починається твердженням про відповідальність усієї угорської нації за кожного угорця та гордість за те, що Угорська держава, заснована багато років тому королем Святим Іштваном, завжди стояла на варті європейських цінностей, адже її народ тривалий час боровся за збереження країни та її незалежності, захищаючи водночас й увесь континент. Зазначено, що особливу роль у житті Угорщини відіграло християнство, яке визначено головним чинником збереження національної самобутності угорського суспільства, про що, звісно, не йшлося в Конституції 1949 року. Тож, хоча ст. VII нової Конституції й установила, що кожна особа має право на свободу совісті та релігії, фактичне закріплення християнства як панівної релігії у країні викликало певне невдоволення в Європі [3].

Конституція стверджує необхідність прийняття країни без акцентування уваги на нинішніх кордонах. Особливо підкреслюється, що угорці, які проживають за кордоном, визнаються рівними в правах з «угорськими угорцями». У цьому зв'язку інтернет-ресурс cepeews.ru [5] зазначає, що якби Угорщина не була членом ЄС, то в перспективі ці положення могли б призвести до нової перекроювання кордонів у Центральній Європі. 1,4 млн. угорців проживають в Румунії (Північна Трансільванія), 520 тис. словацьких угорців, які проживають у прикордонних районах, складають головне етнічна меншина Словаччини. Більш 156 тис. угорців (дані переписом 2001 року) проживають в українському Закарпатті та близько 290 тисяч – у сербській Воєводині. Втім, «сербською» її слід називати з застереженнями – 1 січня 2010 р. сербський парламент під тиском ЄС прийняв «Статут Воєводини». За цим документом край отримав всі ознаки автономії. Воєводина отримала право відкривати свої представництва в інших країнах і міжнародних організаціях та укладати договори на міжнародному рівні.

На цьому тлі інакше складаються сучасні угорсько-українські стосунки. Угорщина визнала незалежність української держави, перша серед усіх сусідніх держав підписала з нею 6 грудня 1991 р. Договір про основи добросусідства та співробітництва – поки що єдиний договір такого значення між Угорщиною й сусідньою державою. Сторони визнали кордони обох держав непорушними, передбачили надання взаємодопомоги в разі агресії проти однієї з них третьою державою, зобов'язалися брати участь у захисті етнічних, культурних, мовних і релігійних прав та свобод національних меншин відповідно до міжнародних документів. Повноцінне угорсько-українське співробітництво зумовлене сприятливим становищем угорської національної меншини в Закарпатті, яке за оцінками угорських політиків, краще в порівнянні зі станом угорців у Румунії, Словаччині, Сербії.

Україна як самостійна держава цілком влаштовує офіційній Будапешт, оскільки її існування ліквідує безпосередній угорсько-російський кордон. Україна в очах Угорщини матиме тим важливіше значення, чим меншою буде ступінь інтеграції України в СНД. Україна цікавить Угорщину як економічний партнер. До України з боку Угорщини існує інтерес і через наявність на українській території значної колонії угорської меншини (200 тис.). Не виключається, що сприятливі двохсторонні відносини надалі можуть використовуватися Угорщиною для просування плану створення прецеденту «територіальної автономії угорської меншини» в Закарпатській області.

Останнім часом Угорщина також докладає зусиль, щоб разом із Україною відігравати посередницьку роль у зближенні Німеччини та Росії як основних чинників майбутньої єдиної Європи. При домінуванні інтеграційних факторів на континенті Угорщина та Україна стануть спільними провідниками об'єднаної політики [11].

Виходячи з геополітичного положення, Угорщина зацікавлена у продовженні відкритої у всіх напрямках регіональної політиці. В двосторонніх зв'язках проявляється і особливе питання угорських меншин. Угорські політичні сили єдині в тому, що стратегічна мета – це допомога угорській меншині мати можливість залишатися на землі, де вони народилися і збереження їх ідентичності у всіх можливих (інституційних, освітніх, культурних та ін.) формах [14].

Основні питання двостороннього переговорного процесу (відповідно до завдань інформаційного забезпечення уряду Угорщини щодо України для розробки пропозицій на переговорах) складають: 1) європейське співробітництво (погодження позицій сторін і взаємодопомога в міжнародних організаціях); 2) регіональне співробітництво; 3) взаємодія у сфері забезпечення прав меншин; 4) активізація двостороннього торговельно-еко-

номічного співробітництва (спорудження п'ятого європейського транспортного коридору Триєстр – Любляна – Будапешт – Київ).

Як зазначає А. Кузьменко, доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Київського університету права Національної академії наук України, нині поки що немає підстав для того, щоб Угорщина гостро ставила проблеми етнічних угорців у суміжних державах, в тому числі й питання національно-територіальної автономії в Берегівському районі Закарпатської області в його відкритому вигляді. Проводячи політику добросусідських відносин з Україною, вона одночасно через відповідні державні та неурядові організації прагнучим спонукати діяльність щодо подальшої фактичної самоізоляції угорського населення області, розвитку матеріальної і гуманітарної інфраструктури Берегівського району. Швидше, на відміну від Румунії та Польщі, угорська сторона ухилятиметься від прийняття відповідних політичних і законодавчих рішень щодо «автономії національних меншин» на двосторонньому державному рівні. При цьому реально може бути досягнуто зростання благополуччя та умов життя громадян України угорської національності при одночасному посиленні їх проугорської орієнтації.

Слід відзначити, що попри задекларовані європейські принципи, Угорщина інколи входить в суперечність з ЄС і викликає критику в свій бік. Україна, як не-член Європейського Союзу, не має тих важелів впливу і не демонструє достатньої активності щодо захисту своїх національних інтересів в Угорщині. Проблемним питання досі лишається *картка угорця*, яку отримують закарпатські угорці. Лише з 7 липня 2010 року було оприлюднено офіційну заяву, що такий документ буде видаватися лише офіційними консульськими установами в м. Ужгород та м. Берегово. Досі такі посвідчення видавали також «Культурна спілка угорців Закарпаття» (КСУЗ) та «Демократична спілка угорців України». Власники «Посвідчення угорця» чи «Посвідчення угорської приналежності» мають перевагу в отриманні за спрощеною процедурою візи до Угорщини – члена Європейського Союзу. В Угорщині вони мають право на безоплатне відвідування музеїв, бібліотек та інших культурних закладів, а також 4-разовий пільговий (90 відсотків) проїзд громадським транспортом. За наявності таких посвідчень студенти мають змогу отримати стипендії, а педагоги - окремі пільги в цій країні [7].

Істотною проблемою є угорське громадянство, яке набувають жителі прикордонних територій України, попри офіційне невизнання Україною подвійного громадянства. Слід врахувати крім політичного ще й соціальний ефект від цього явища. Як зазначають соціологи, за даними анонімного опитування, проведеного в Україні, майже 40 відсотків мешканців прикордонного Закарпаття не проти того, щоб мати угорський паспорт. Проте до цього кроку готуються здебільшого молодші люди [10].

Крім того, в 2014 році проходять вибори до угорського парламенту, в яких взяли участь і закарпатці, які мають, окрім українського, ще й громадянство Угорщини. Вони мають право віддати свої голоси лише за партійні списки, а не за окремих кандидатів. Отже, угорська партія «Йоббік» є першою угорською партією, що розпочала неприховану політичну агітацію на території України [6].

Висновки. Попри активність, яку розгорнула партія «Йоббік» на українській території, цьому не було надано належної оцінки компетентними органами державної влади. Депутат Європарламенту Бейла Ковач, який має свій офіс у Берегові, неодноразово заявляв, що «Україна може розраховувати на підтримку в підписанні асоціації з ЄС лише за виконання певних умов. По-перше, беззаперечного виконання «Закону про засади мовної політики», по-друге, негайного створення Притисянського округу на території Закарпатської області, з включенням туди населених пунктів, де переважає угорськомовне насе-

лення» [6]. Це є безпосереднім втручанням у внутрішні справи України, оскільки містить заклик до зміни конституційного адміністративного поділу держави.

Підсумовуючи, зазначимо, що у перспективі роль Угорщини у зовнішній політиці України окреслюватиметься такими чинниками:

- у рамках європейської орієнтації інтеграційних прагнень України роль Угорщини визначається її статусом держави, яка стала членом НАТО та її важливими позиціями як держави – члена міжнародних організацій Центральноєвропейська ініціатива та ЦСФТА;
- у найближчий час Україна може опинитися в оточенні торговельних режимів своїх традиційних торговельних партнерів, режими яких не стикуватимуться з її торговельним режимом. У цьому зв'язку Україна розраховує на допомогу УР в своєму приєднанні до ЦСФТА та ЦЄІ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Веймер Д. Л. Аналіз політики : концепції і практика / Д. Л. Веймер, Е. Р. Вайнінг ; [пер. з англ. І. Дзюб, А. Олійник; наук.ред. О. Кілієвич]. – К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2000. – 654 с.
2. Вовканич І. Формування зовнішньополітичної стратегії України в центральноєвропейському геополітичному просторі / І. Вовканич [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/geopolityka/2009_1/PDF/Vovkanych.pdf
3. Ілов І. Конституційні зміни в Угорщині 2012 року: основні новації та їх вплив на суспільно-політичний розвиток держави / І. Ілов. – Віче №4, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/3526/>
4. Кузьменко А. Інформаційно-психологічна війна епохи глобалізації. (Частина 9. Доктринальний підхід Угорської Республіки) / А. Кузьменко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2888>
5. Негодін А. Венгрія – більше не республіка / А. Негодін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.telegraf.lv/news/vengriya-bolshe-ne-respublika>
6. Партія Йоббік висунула Україні кілька умов підтримки курсу на ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.ua/news/600838-partiya-yobbik-visunula-ukrajini-kilka-umov-pidtrimki-kursu-na-es.html>
7. «Посвідчення угорця» видають в Україні лише консульства Угорщини в Ужгороді та Берегові [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua-reporter.com/novosti/92181>
8. Стряпко І. О. Товариство «Просвіта» в громадсько-політичному та культурному житті Закарпаття (1920 – 1939 рр.) : [монографія] / Іван Олександрович Стряпко // Серія «Studia Regionalistica». – Ужгород : Інформаційно-видавничий центр ЗПППО, 2012. – № 5. – 328 с.
9. Угорський Йоббік, який має види на Закарпаття, визнав Кримський референдум [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tyachiv.com.ua/NewsOpen/id_news_41897
10. Угорці з України отримують угорські паспорти, та не переселяються [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24309410.html>
11. Україна в концепціях та доктринах Угорщини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/ukrxx/r09.htm>
12. Haas P. Introduction: epistemic communities and international policy coordination / P. Haas [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.jstor.org/stable/2706951>
13. Krejčí O. Mezinárodní politika / O. Krejčí. – Praha: Victoria Publishing, 1997. – 179 s.
14. Magyarics T. Угорщина і Південно-Східна Європа / T. Magyarics [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.southeast-europe.org/pdf/01/DKE_01_U_B_MT.pdf
15. Schmidt-Eenboom Erich. Nachrichtendienste in Nordamerika, Europa und Japan Länderporträts und Analysen / Erich Schmidt-Eenboom. – Weilheim : Stöppel, 1995. – 1320 S.

Статтю подано до редакції 26.06.2014 р.